

עלון המשפט

ביה"ד "נתיבות חיים" שע"י מוסדות מענה שמחה י-ם
בנשיאות הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א
פנים מאירות 1 י-ם טל: 02-5023637, פקס: 02-5023655

גליון חודש תשרי ה'תשס"ח גליון מס' 3

תוכן העניינים

- א. פסק דין בנוגע לקביעת מקום הדין - מבי דינא
- ב. האם אדם יכול לשעבד נכסיו עבור חוב של חברו
- ג. אופן 'קנין משיכה' באופניים
- ד. הערות למערכת
- ה. קיצור הלכות בדיני בל תלין - המשך מגליונות קודמים

יום עיון

מודעה רבא לאורייתא

בשמחה רבה הננו לבשר בזה ולהזמין את הציבור הרחב לכנס הגדול

יום העיון החמישי

בענין התייחסות דין תורה להחלטת רשויות החוק

אשר יתקיים בעזה"ת
ביום רביעי כ"ח תשרי תשס"ח
בהיכל כוללנו בביה"כ היכל שמואל
רח' פנים מאירות 1 קרית מטרסדורף,
פעיה"ק ירושלים תובכ"א
במעמד ובראשות מרנן ורבנן
גדולי הדינים יושבי על מדין שליט"א

מבי דינא - מקום הדין

שאלה:

עובדא באה לפני בית הדין בתובע שמקום מגוריו הוא ירושלים ונתבע שגר באחד הפרברים הסמוכים לירושלים. בדרך כלל ההלכה היא שהדיונים יתקיימו בבית הדין שבמקום הנתבע. דא עקא, שהתהפכו היוצרות והנתבע מעונין לדון דוקא לפני בית הדין בירושלים ולעומתו התובע מעונין לדון לפני בית הדין שבמקום הנתבע.

תשובה:

הנתבע זכאי לכך שהדין יתקיים בפני בית הדין בירושלים.

נימוקי הדין:

לפסק זה יש ג' טעמים:

- א. הנוהג שדנים בבית הדין שבמקום הנתבע נתקן לטובת הנתבע ולכן אם הוא אינו חפץ בכך יכול לומר אי אפשרי בתקנת חכמים.
- ב. מסתבר שפרבר סמוך לירושלים נחשב בירושלים ולכן מקום הנתבע הוא גם בירושלים.
- ג. אפילו אם נניח שהפרבר נדון כמקום נפרד, היות ורוב היום הנתבע שוהה בירושלים יכול לטעון שמקום מגוריו הוא ירושלים. לא זו בלבד אלא שהנתבע שוהה בירושלים בשעות בהם בית הדין שבמקומו פועל ועל כן פשיטא שלא נוציא אותו הדין למקומו (ירושלים).

א. הולכים אחר הנתבע נקבע לטובת הנתבע - טעמי הדין

כתב הרמ"א בחו"מ יד, א' 'התובע צריך לילך אחר הנתבע אם בעיר אחרת' מקור דין זה הוא מדברי המהרי"ק שורש א. לפי מה שביארו הפוסקים דין זה, מתבאר שהדין נתקן לטובתו של הנתבע ועל כן כאשר הנתבע מעונין לדון דוקא לפני בית הדין שבמקום התובע זו זכותו.

דעת הכנה"ג בטעם הדין שהולכים אחר הנתבע -

שלא יוציא הלה מנה על מנה'

בכנה"ג סי' יד הגהות הטור אות כא' כתב, טעם הדין שהולכים אחר הנתבע 'ולי נראה שנהגו כן מפני תועלת הנתבע שלא יוציא מנה על מנה'. כלומר, שלא יבוא אדם ויכריע נתבע עשיר לצאת למקום רחוק בכדי להתדיין ובשביל להיפטר מהטרחה ותרצה העשיר לשלם לתובע ככל אשר ישיין. מטעם זה נראה שתקנה זו נתקנה לטובתו של הנתבע ואם כן ודאי שיכול לומר אי אפשרי בתקנת חכמים וברצוני לדון במקומו של התובע.

האגף ח"ב

סדר היוב:

- 4.30 תפילת מנחה
- 4.45 דברי פתיחה, הגאון ר' משה שלזינגר שליט"א ראש מוסדות מענה שמחה
- 5.00 הגאון ר' יהודא סילמן שליט"א בענין חוים ופיצויים
- 6.10 הגאון ר' שלמה זעפרני שליט"א בענין דמי ביטוח
- 7.20 הגאון ר' מנדל שפרן בענין פניה לרשויות מקומיות ומחוזיות
- 8.30 תפילת ערבית

השיעורים ימשכו כשעה כל אחד ולאחמ"כ יינתנו 10 דקות לשאלות לאחר תפילת ערבית, ביה"ד יפתח לפניית הציבור ניתן להאזין לשיעורים בשידור חי בקול הלשון, 03-617-1111 בית ההוראה פתוח בימי א-ה בין השעות 3.30-1.30 בעהריים, וכן בין 7.30-6.30 בערב.

לפרטים נוספים ולהזמנת תורים
לדיוני ביה"ד ניתן לפנות:
טל': 02-502-3637 tel: נייד: 052-764-2346 cell:
פקס: 02-502-3655 fax:

פסקי הלכות - הרב יוסף רוטמן שליט"א - חבר ביה"ד "נתיבות חיים"

1. יש מהראשונים שסוברים שעוברים על איסור 'בל תלין' אפילו אם שכר הפועל פחות משהו פרוטה¹.
2. עוברים על איסור 'בל תלין' אפילו אם הפועל הוא קטן², לכן מי שמכטיח לתת משהו לקטן תמורת פעולה מסוימת עובר על 'בל תלין' אם אינו משלם בזמן. אבא שהכטיח לתת שכר לבנו הקטן או הגדול הסמוך על שולחנו יתכן מאד שאינו עובר על 'בל תלין'³

1. כן כתבו המאירי וחי' המיוחסים לריטב"א בפירושו לכו"מ קיא.ב והכיתו כן מדברי הבריי"א שם "אפילו לא שכרו אלא לבצור אשכול א' עובר בבל תלין". ח"ל המאירי: אחרת שבשכירות אינה תלויה במטון אלא אף פחות משהו פרוטה עובר, בתנחת חינוך מצוה רל אות ח' מביא כמה נפקא מינה משיטה זו. רש"י וטו"ט שם, למדו פשוט אחר בברייתא זו ולכן טובר האבת חסד פ, ט שהם חוקקים על המאירי וריטב"א, המטנת יעבך חלק ט, סי' נה; דן אם 'בל תלין' ביסודו הוא 'איסור' או 'נומון' וכתב שם שמהריטב"א ומאירי כמטנס מוכח כן בלשונו כמשי"כ גליעל) מוכח שסבירא להו שביסודו הוא איסור גרידא ולא דין ממון. אמנם מביא שם ראשונים אחרים שסוברים שביסודו הוא דין ממון, ולפי שיטתם כתב שיסברו ש'בל תלין' לא יחול על פחות משהו פרוטה שפחות נשוא פרוטה אין בו 'דין ממון'. אמנם יתכן שאפילו אם 'בל תלין' הוא דין ממון חייבים אפילו על פחות משהו פרוטה מדין חצי שיעור כמו שכתב הרב המניח גבי איסור גניבה. 2. ש"ו תרשב"א ג, צט. וכן פסק באהבת חסד ט, ה ומוכיח כן בנתיב. החסד טז, וכתב הרשב"א שם ששכר קטן, הוא שלו מדאורייתא ומי שגחל שכרו עובר על איסור גזל דאורייתא ולא דמי לגזל מציאתו של קטן שאינו אלא מדרבנן. גם השו"ע ער, ב ודמ"א טעף א, הביא את דברי הרשב"א שגחל שכר קטן עובר באיסור דאורייתא. 3. יש סברא לומר שאינו עובר שהרי קיימא לן ער, ב ברנ"א שאביו זוכה בכהאי גוונא בנטעשה ידי בניו ובנותיו וא"כ לכאורה הוא חייב לעצמו. ועיין בירור הלכה חלק ו' שדן בזה.

דעת הגר"א בטעם הדין שהולכים אחר הנתבע – המוציא מחברו עליו הראיה'

בביאור הגר"א יד, יחמביא כמקור לדין זה את דברי הגמרא בב"ק מ"ב, שבאה להסביר מדוע המוציא מחברו עליו הראיה ואומרת ש'מאן דכאיב ליה כאיבא אזיל לביה אסיא אם כן נמצינו למדים שדעת הגר"א שכמו שתובע חייב להוכיח את טענותיו בכדי להוציא ממון כמו כן הוא חייב לטרוח ללכת לבית דינו של הלוה. אשר על כן, התובע תמיד ידו על התחנותה בבחירת בית הדין מפני שהוא המוציא ועליו הראיה. וכ"ש בנדון דידן שהנתבע מוכן לבוא ולהתדיין במקומו של התובע. שוב מצאתי בשו"ת אבני חן סי' קא שפסק להדיא כדברינו שבמקום שהנתבע מעוניין לבוא למקום התובע הרשות בידו.

ב. פרבר סמוך לעיר נחשב כעיר

נפסק בשו"ע יד, ג' יש אומרים שאם יש שני תלמידי חכמים בעיר אחת, האחד גדול מחברו, יכול אחד מבעלי הדינים לומר לא אדון בפני זה, אלא בפני זה שהוא קטן ממנו, כיון ששניהם בעיר אחת. דין זה מקורו מדברי הסמ"ג שהובא בטור שם, שלמד כן מהגמרא בסנהדרין כ"ג, א, שאומרת שיכול בעל דין לכפות את חברו לדון בפני רב חסדא, אף שבמקום קיים בית דין נוסף של רב הונא שהיה גדול מרב חסדא. תוספות שם ד"ה כגון, ובעוד ראשונים, מוכיח שלכל הפחות היה מרחק של ג' פרסאות בין רב חסדא לבין רב הונא שאם לא כן רב חסדא לא היה דן לפני רב הונא רבו. נמצא שתוך ג' פרסאות נחשב למקום אחד וכך מבואר להדיא בתשובות הרשב"א סי' אלף וד' שלמד מדין זה שגם לגבי דינים אחרים כגון שאין נפרעים מנכסים משועבדים במקום בני חורין, תוך ג' פרסאות נחשב למקום אחד. וכן הוא במהרשד"ם חו"מ ז' ובכנה"ג שם. הטעם שאין להוציא תובע חוץ למקומו מבואר בדברי הגמרא שם שתוך ג' פרסאות יכול לומר לו "מי קא מטרחנא לך" ומשמע שבעל דין לא חייב לצאת למרחק גדול יותר משום שיש בזה טרחה. טעם נוסף מובא בסנהדרין לא, ב.

ש'לא יוציא הלה מנה על מנה' כלומר שפעמים בשביל תביעה של סכום קטן יצטרך להוציא להוצאות הדרך סכום זהה ועל כן פסקו בגמרא שתובע לא חייב לצאת חוץ למקומו. לפי זה בנדון דידן שהפרבר הוא סמוך לירושלים תוך ג' פרסאות ועלות הנסיעה היא מעט יותר מנסיעה עירונית נראה שודאי הפרבר וירושלים נחשבים לעיר אחת. בנוסף לכך, הפרבר הנ"ל הוא טפל לירושלים ותושבי המקום עורכים את הקניות, שמחות וכו' בירושלים ובד"כ גם נקברים שם ולכן לא שייכות הסברות שנכתבו לעיל.

עוד יתכן לומר, שבימינו עקב הסדרי התנועה המהירים, אפילו מקומות רחוקים יותר מג' פרסאות יחשבו כבתוך ג' פרסאות. וכך אמנם נקטו הפוסקים (הגר"ח קנייבסקי שליט"א הובא באשי ישראל פרק ח הערה ע, ואז נדברו חלק ו סי' טו) בדעת המשנ"ב (עיין קסג ביה"ל ד"ה ברחוק) בנוגע לנטילת ידיים ותפילה שבהם נאמרו בגמ' פסחים מ"א, בהדיא שיעורים של מיל ופרסה. ואף את"ל שלא פלוג חכמים בתקנתם ואפילו בימינו לגבי נט"י ותפילה השיעור לא השתנה, נראה לומר שאנו נדון דידן מתפילה ומנטילת ידיים כיון שלגבי 'מקום הדין' לא נאמר בגמרא שיעור של מרחק כלל רק שהתוספות הוכיחו שלכל הפחות היה מרחק של ג' פרסאות ולכך לא שייך לומר שלא פלוג חכמים בתקנתם.

עוד ראוי להדגיש שבנדון דידן אפילו אם הנתבע היה גר במרחק רב מהעיר היות והוא נמצא בדרך כלל רוב שעות היום בירושלים נראה לומר שזהו מקומו.

מכל מה שנתבאר ובהתחשב בדברי הרשב"א שם שכתב "וסוף דבר מסתברא שכל דברים אלו תלויים בראיית הבית דין אם יש הפסד הוצאה" פסקנו שהנתבע רשאי לדון בפני בית הדין בירושלים.

הרב דוד שלמה ענגלאנדער שליט"א - חבר כולל חו"ם "אוהל יוסף"

קנין משיכה באופניים

ולענין דינא לא מצאתי כעת בשום מקום בפוסקים שפירשו דין זה שכל דבר שיש לו רגליים, כגון שלחן וכסא שלנו, כיון שעקר רגליה קני במשיכה, זולתי כספר מנחה יהודה להרב יהודה אשכנזי זצ"ל (שלוניסקי תקנ"ג - מצויין ברוא דשכתי בכ"ב שם) חו"מ סי' קצ"ו שהביא שם דברי התוס' הנ"ל וכתב ולפי' למאי דסי' דספינה ובהמה חד דינא איח להו ושמואל דאמר עד שימשוך את כולה ס"ל כו' אחאי דאמר עד שתהלך מלא קומתה דהיינו יד ורגל א"כ במטלטלין שיש לו רגליים לא בעינא אלא שימשוך מקום עמידתן דהיינו הרגליים וכו' וסיים ולא מצאתי דבר זה מפורש בדברי האחרונים ז"ל ואולי י"ל וצ"ע לדינא עכ"ל.

אמנם יש מקום לומר שרק בבעלי חיים הוא שכתבו הראשונים שעקירת כל רגליה היא משיכת כולה, וכמו שמשמע סתימת דבריהם של רבינו יונה והרשב"א והריטב"א הנ"ל, והוא משום דשאני משיכת בעלי חיים משיכת שאר מטלטלין, שמשרכת שאר מטלטלין היא בגריירה, אבל בע"ח משיכתם בהילוך, ואשר לכן כתבו הנמוקי"י ועוד בכ"מ ט ע"ב שמשרכת בהמה לא מהניא לקנות כלים שעליה, מפני שמשרכת בהמה בהנהגה וכלים בגריירה ע"י"ש, (וכן הראוני בתוס' רי"ד ב"מ ט ע"ב מבואר בדבריו שם שמשרכת בהמה שאני משיכת שאר מטלטלין שמשרכת בהילוך יע"ש היטב) וע"כ רק בשאר דברים שמשרכת ע"י גריירה ממקומו למקום אחר, לא מיקריא משיכת כולה אא"כ הוציא כל החפץ ממקום שהיה בו, אבל בהמה שמשרכת בהילוך כל שהעתיקה כל רגליה הרי זו הליכה שלמה, והליכה שלמה בהמה כמשיכת כולה במטלטלין היא, ובוה נראה שדין משיכתם של אופניים או רכב כדין משיכת שאר מטלטלין, ולא נאמר שמשרכתם מיוחדת ע"י נסיעה, שהרי אין רוח החיה באופניים, ואין בהם כח עצמי שנדון נסיעתם משיכה מיוחדת יותר משאר מטלטלין. ושוב מצאתי בחידושים וביאורים להגר"ח גריינמן שליט"א בכ"ב שם שכתב ג"כ שרק בבעלי חיים חשיבא עקירת ד' רגליה משיכת כולה ולא בשאר בעלי רגליים.

העולה מזה, שיש בזה שתי סברות בביאור דברי הראשונים, ועל כן לענין אופניים נשאר הדבר בגדר ספק אם עקירת הגלגלים ממקומם מיקריא משיכת כולה, ואולינן בתר המוחזק.

האם אדם יכול לשעבד נכסיו עבור חוב של חברו

שאינן שעבוד נכסים בלא שעבוד הגוף. אלא על כרחנו ששונה משעבוד עבור חוב שיש כבר בעולם ואפילו שהמשעבד איננו הלווה.

הסבר ה"שער המשפט" בדברי המרדכי:

בשער המשפט עב, ח הקשה על המרדכי והלא "מנה אין כאן משכון אין כאן" ומתוך שהמרדכי מדבר במקרה שהאשה משכנה את הבגדים בשעת ההלוואה ממש והיות שהמלווה הלווה את הכסף רק בעבור המשכון, ' השיעבוד חל אף ללא שיעבוד הגוף של האשה מ'דין ערב. 'פירוש דבריו, כמו שאדם יכול להיות חייב כערב על חוב שלא הוא הלווה כלל וזאת משום ש'ביהאי הנאה דמפיק ממון (ההלוואה) על פיו גמר ומשעבד נפשיה'. כמו כן אפשר לשעבד את נכסיו על חוב של חברו ועדיין צ"ע בדמיון ל'דין ערב', שהרי ב'ערב' בגלל שהוא ערב הוא מתחייב גם בשעבוד הגוף ולא רק בשעבוד נכסים משא"כ בנדון דידן. אמנם החלקת מחוקק ובית שמואל באבד"ע עג כתבו שגם במשכנה שלא בשעת מתן מעות מועיל השעבוד. בשער המשפט הקשה וחלק עליהם כמו שנתבאר.

האמרי בינה מתוך את דברי הח"מ מוהב"ש:

באמרי בינה הלוואה סי' עד כתב שהב"ש והח"מ מודים שאי אפשר להשתעבד ללא שעבוד הגוף ואף על פי כן הם סוברים שהמשכון מועיל לענין זה שהמלווה יכול לעכבו את המשכון עד שיפרעו לו את החוב אבל אינו יכול לגבותו עבור פרעון החוב כדין נכסים משועבדים, והמרדכי מייירי במשכון כזה.

עוד ראיה שהשעבוד מועיל - ודחית הראיה:

נראה להביא ראיה מדברי הרמב"ן שאפשר לשעבד נכסים עבור חוב של אחר. בבעל התרומות שער חלק ב, ד כתב בשם הרמב"ן "... אבל אם לזה הבעל ושיעבד נכסי צאן ברזל שלה באפותיקי מפורש וחתמה לו בזה יש מקום שיצטרך שיקנו ממנה תחלה או שתקבל המעות בפניהם (כדי שלא תוכל לטעון שלא התכוונתי להתחייב ורק רציתי לעשות נחת רוח לבעלי) לפי שאינה מתחייבת לבעל חוב ואינה מפסדת אלא אותו שדה המשעבוד". מכך שהקנין מתחילה מועיל, מבואר שהאשה יכולה לשעבד את נכסיה עבור חוב של בעלה, אפילו שלא בשעת הלוואה. אמנם כל הראיה היא רק לפי האמרי בינה שמדקדק מלשון הרמב"ן שמודה לסברת הרא"ש שאי אפשר לשעבד נכסים ללא שעבוד הגוף. אבל לדעת הקצות בדברי הרמב"ן אין ראיה, שהרי הוא סובר שאפשר לשעבד נכסים גם ללא שעבוד הגוף כלל. אמנם נראה שאפשר לדחות ראיה זו, כיון שאפשר שנכסי צאן ברזל גופם שייך לבעל ואילו לאשה יש בהם רק שעבוד ולכן דינם שונה ובנכסים כאלו האשה יכולה לשתעבד גם ללא שלוותה ודי בחוב של בעלה. ועיין בבאור הגר"א או"ח רמז, וצ"ע. ועיין בתשובות מהרש"ך ח"ב יג' ששמע בדבריו שאין חיסרון של מנה אין כאן להשתעבד עבור חוב של אחר אפילו שלא בשעת מתן מעות. וע"ע באבני מילואים כטי,

סיכום הדברים:

- א. לראשונים שהביא הש"ך ויתכן שגם לדעת הרמב"ן, אפשר לשעבד נכסיו ללא שעבוד הגוף בכל מקרה.
- ב. לדעת הרא"ש שכוותיה פסק השו"ע שאי אפשר לשעבד נכסים ללא שעבוד הגוף, כתבו ה'שער המשפט' וה'אמרי בינה' שעבוד הלוואת חברו ובשעת ההלוואה יכול לשעבד נכסיו ללא שעבוד הגוף מ'דין ערב. לאחר שעת ההלוואה אי אפשר לדעתם לשעבד נכסיו עבור חוב של אחר. ה'אמרי בינה' כתב שאפילו שלא בשעת ההלוואה מועיל המשכון לעכב עד הגביה בלבד. העולה: לפי הנ"ל נדון דידן שנוי במחלוקת הפוסקים ועל כן המלווה לא יוכל לגבות את הדירה כי המוציא מחברו עליו הראיה. מכל מקום נראה כי אין עליו חובה לסלק את השעבוד ויכול לטעון קיים ל' שהשעבוד חל.
- ג. האמור לעיל איננו מתייחס לשיעבוד בנקאי שיש בו נידונים נוספים.

שאלה: ראובן לווה כסף משמעון בכדי לקנות דירה לבנו. להבטחת הפרעון שיעבד החתן את דירתו למלווה. בהגיע עת הפרעון לא היה לראובן כסף לפרוע ושמעון מעוניין לגבות את הדירה. החתן מצידו טוען שכיון שהוא אינו הלווה והוא לא חייב בעצמו לפרוע את החוב ממילא אין ערך לשיעבוד דירתו לחוב של משהו אחר והשיעבוד לא חל.

תשובה: ביאור הכלל "מנה אין כאן משכון אין כאן":

הגמרא בקידושין ח,א אומרת: "אמר לזה התקדשי לי במנה (ובמקום לתת לה כסף ממש) והניח לה משכון עליה אינה מקודשת, מנה אין כאן משכון אין כאן". בביאור דברי הגמרא נחלקו הראשונים. הרא"ש קידושין פרק א, י כתב "לפי שאין המשכון משעבד לכלום משום דאדם יכול לשעבד נכסיו לדבר שנתחייב בו אבל בדבר שלא נתחייב לא חל שעבוד על נכסיו". פירוש שלא שייך לשעבד את נכסיו לפרוע חוב בלי שיהיה חוב על גופו וממילא כיון שלא נתן לאשה כסף אלא רק שעבוד שלא חל נמצא שלא נתן לה דבר ואינה מקודשת. מאידך, הרמב"ן והרשב"א כתבו שאפילו אם המשכון חל כיון שהאיש לא הביא לה כסף ממש אלא התחייבות בלבד והכסף עצמו נמצא עדיין אצל המקדש ואגיד גביה אינה מקודשת.

ביאור מחלוקת הרא"ש והרמב"ן: הקצוה"ח יב, ב כתב שמחלוקת הרא"ש והרמב"ן היא, האם שייך שעבוד נכסים בלא שעבוד הגוף הרמב"ן סובר ששייך לשעבד נכסים בלא גוף, ואילו הרא"ש סובר שאי אפשר לשעבד נכסים ללא שיעבוד הגוף. נמצא שלדעת הרמב"ן פשוט שיכול לשעבד עבור חוב של חברו כיון שאפשר להחיל שיעבוד נכסים ללא חוב כלל. אך לדעת הרא"ש אפשר להסתפק האם כשיש חוב בעולם יכול אחר שאיננו הלווה לשעבד נכסיו עבור אותו חוב או צריך שדוקא בעל הנכסים הוא שיתחייב בשעבוד הגוף. בשו"ע חו"מ סי' סו ובסי' רז, וזו ובאהע"ז נז, פסק שאין קנין החיוב במשכון לבד. הרי שפסק כדעת הרא"ש (ויש לדחות מס' רז ובאהע"ז, ע"ש בח"מ מוהב"ש)

דעת האמרי בינה - הרמב"ן מודה שאי אפשר לשעבד את נכסיו ללא שיעבוד הגוף:

האמרי בינה בהל' הלוואה סי' יד' חולק על דברי הקצות וסובר שגם הרמב"ן מודה שאי אפשר לשעבד את נכסיו ללא שיעבוד הגוף. אלא שהרמב"ן מסביר את הגמרא שמדובר באופן שחויץ מהמשכון, המקדש חייב את עצמו בחיוב הגוף לפרוע את החוב ואף על פי כן האשה אינה מקודשת משום שאגיד גביה. ועיין חידושי הגר"ש קידושין יז שגם כתב כל זו הדרך. לפי דברי האמרי בינה נמצא שגם לדברי הרמב"ן יש להסתפק בנדון דידן. על אף שבדעת הרמב"ן נתן להסביר כהסברו של ה'אמרי בינה' ברא"ש ובמאירי שם ובמרדכי קידושין תפג אי אפשר לומר כן ונראה שהראשונים אכן נחלקו בשאלה האם אפשר להשתעבד שיעבוד נכסים ללא שיעבוד הגוף. גם בש"ך סי' ס, כב תמה על הרמ"א שם שלא הביא דעת החולקים על הרא"ש וסוברים שאפשר לשעבד נכסיו ללא שעבוד הגוף.

ראיה שהשיעבוד חל מכך ששיעבוד נכסים על חוב עתידי חל: הנתיבות ע"ב, כתב שאם משך משכון כדי להתחייב להלוות עליו קונה משכון ולא דמי להריני נותן לך מנה ונותן משכון שלא קנה כי 'מנה אין כאן' ששם לא נתן את המשכון על הלוואה ולכן אין שם משכון עליו מה שאין כן במלווה עתידי. עוד כתב שם שכל ב"ד שבישראל פוסקין דין זה שקנה בנתן משכון כדי ללות עליו. בפשוטו הדברים ק"ו אם יכול לשעבד נכסיו עבור חוב שעדיין לא קיים ודאי שיכול להשתעבד עבור של חברו. אמנם בקצוה"ח לט, ט כתב שדין זה שאפשר להתחייב ללות במשיכת המשכון, נכון רק לדעת הרשב"א.

ראיה שהשיעבוד חל מדברי המרדכי:

בשו"ע עב, ג, כתב בשם המרדכי... אם ראובן לזה מעות משמעון על בגדי אשתו (ובסמ"ע שם פירש שהאשה נתנה את בגדיה מרצונה ועי' שך שם)... הדין עם שמעון (ושמעון יכול להחזיק בבגדים). מבואר מדברי השו"ע שהאשה יכולה לתת משכון עבור חוב בעלה והרי השו"ע פסק

1. כן הגירסא בבעל התרומות ודלא כב"י שגרס שלא.

המשנה א'

העולה מזה, שיש בזה שתי סכרות בביאור דברי הראשונים, ועל כן לענין אופניים נשאר הדבר בגדר ספק אם עקירת הגלגלים ממקומם מיקריא משיכת כולה, ואוליגן בתר המוחזק...

לכן היה נראה להלכה, שאם עדיין לא שילם ראובן בעד האופניים א"א לכופר לקנותם, אלא שמ"מ יש בו משום מחוסר אמנה ואין רוח חכמים נוחה הימנו כמבואר בח"מ סי' ר"ד. אמנם אם כבר שילם ראובן, הרי חוץ ממה שחייב מי שפרע את חוור אף בלי קנין, כמו בכל מטלטלין ונתן דמים שחייב מי שפרע כמבואר בסי' ר"ד, עוד נשאר שמעון המוכר מוחזק בדמים בספק משיכה הנ"ל ואין מוציאים ממנו. (כמובן שמדובר כשהזוי האופניים כמחזיק בשלו, שבוה יש לדון משום קנין משיכה, אבל אם עשה כן כדי לבדוק ולבחון האופניים טרם קנהו, בודאי אין בזה שום קנין ויכול להזויר ב.)

יש להעיר, שאף שבכל משיכה יש לדון גם משום קנין ד' אמות (ע"ש ש"ך סי' ס"ד סק"ה) מ"מ בני"ד ליכא משום קנין ד' אמות מפני שהמכר עמד תוך ד"א קודם שהגיע הלוקח (ע"י נתה"מ שם סק"ד).

המשנה ב'

- 3. בפועל קטן עובר ב'בל תלין' אם לא שלם בזמן, אפילו אם הקטן לא הביעו לשלם. אמנם, אם שכר ילדה להיות שמרטיפת והיה יודע לה שבעל הבית יחזור מאוחר בשעה שהיא כבר הלך לביתה לישון אינו עובר ב'בל תלין'. אך אם יאחר ולא ישלם גם בבוקר, יעבור על 'בל תשהה' כמו בפועל גדול.
4. אם יש לבעה"ב לפרוע רק מקצת שכר הפועל, חייב לתת מה שיש לו ובוה הוא מקיים את העשה בשלמות. אמנם, אם יש לבעל הבית מספיק כסף לשלם את שכר הפועל ובכל זאת אינו משלם לפועל רק מקצת שכרו בזמן, עובר על איסור 'בל תלין' על החלק שאינו משלם בזמנו.
5. מצות עשה של 'ביומו תתן שכרו חלה מיד כשגומר הפועל לעבוד', ולכן אסור לבעה"ב להוציא הוצאות אם על ידי זה לא ישאר לו מספיק כסף כדי לשלם לפועל בזמן.
6. משום 'ודיינן מקדימיים' יש לשלם לפועל מיד בשעה שגומר לעבוד. כמו כן, עדיף לשלם לפועל בעצמו ולא ע"י שליח.
7. אפשר לשלם לפועל לפני תפילה שחרית. האר"י הקדוש, היה מקפיד מאוד לשלם לפועלו לפני שהתפלל מנחה, הגם שעל ידי זה היה מוכרח להתפלל ממש סמוך לשקיעה והיה צריך להתפלל במהירות.
8. אם פועלו גמרו לעבוד בערב שבת, חייב לשלם להם אפילו אם על ידי זה לא יהיה לו כסף כדי לקיים מצות עונג שבת.
9. חייב לשלם לפועל בזמן, אפילו שעל ידי כך יפסיד מצוה דאורייתא.
10. גם במקרה שאינו עובר על 'בל תלין' כגון ששכר פועלים ע"י שליח, צריך לשלם לפועלו בשעה שיתבעוהו לשלם אפילו אם באותה שעה הגיע גם מבקש צדקה.

- 4. במשנה ב"מ ק"א, כתוב "לא תבעו אינו עובר עליו". ויש להסתפק האם ללא תביעה לא חל שום חיוב או מחוסר תביעה מצביע על מחילה, המספיק שלמה ב. כט ומספיק תורה. א. זא פשוט את הספק מדברי החפ"י חיים שכתב בהדי"א בנתיב החסד ט. לב שאם אינו תובע נראה שהוא נוהל. ולכן פסק שם, שאם הפועל אינו יכול לתבוע מחמת אונס בעל הבית עובר אפילו אם לא תבעו. ונבטע מבושה ולא מראה על מחילה ולכן פסקו בספריו הג"ל שבקטן עובר אפילו אם לא תבעו.
5. משפט שלמה שם, הטעם - משום שעד שבעה"ב יחזור הקטן כבר יישן, והרי זה כאילו הקטן הסכים מראש שיקבל שכרו רק בבוקר.
6. אהבת חסד ט, הטעם - בגלל שחיוב מוגבל למה שיש לו.
7. שם, וכ"כ ערך ש"י סימן שלם. וכתבו שם "שיש חיוב על כל פרוטה ופרוטה". אין לדייק מהלשון 'פרוטה ופרוטה' שאין חיוב בפרות משהו פרוטה וכתבנו לעיל בשם הראשונים שאין הדיו כן, אלא כוונתם שבמה שנתן בעל הבית מקיים מצות עשה ובחלק שאינו נתן על אף שיש לו עובר באיסור.
8. נתיב החסד ט, כתב, ומסתפק עם לגבי הלא ד"ל בל תלין' האם גם חל מיד בסיום העבודה או רק לאחר העונה.
9. אהבת חסד ט, ג. ערך ש"י שם ופסק כן מטעם אחר, על פי דעת ספר האגודה' שאונס ביום אחרון אינו אונס (עיי' באחרונים ח"מ סי' נה בקצות ובנתיבות ועוד, שדנו בהאי דין של ספר האגודה). לפי הערך שי לא מוכרחים לומר שהמצות עשה חלה מיד בשעת גמר המלאכה. הערך ש"י ניישב בוה גם את מה שכתב ספר חסידים הובא בש"ך ב. שיש צורך להתנות עם הפועל שאם לא יהיה לו בזה לשלם הפועל יחזור על 'ביומו תתן שכרו' וקשה שהלא אם אין לו מה לשלם אינו עובר. מתוך הערך ש"י שבתנאי בעל הבית מרווח מקרה שהיה לו לשלם בסיום יום העבודה ולא שלם בסיום העונה כבר לא היה לו לשלם ובגלל התנאי לא יעבור על האיסור. יש לציין כי ח"י זה יתכן גם לפי האהבת חסד.
10. דין זה נובע ממה שפסק החפ"י חיים שהעטם חל מיד כשגומר לעבוד ומנילא נראה דהוי כמו כל מצות עשה שצריך לקיימם במהירות האפשרית. וכן משמע מאז מדברי החפ"י חיים בסוף ח"י הפתיחה.
11. ב"יטוב ירושלים" מובא, שהאד"ת מאד מקפיד בוה. עם כל זה נראה שעדיף לשלוח את הכסף ע"י שליח מאשר לשלוח שליח לקרוא לפועל ולהטריח אותו לבוא לבעל הבית רק בכדי שיקיים 'מצוה בו יתור מבטלות'.
12. דלא גרע משאר חפצי שמים שחותר לעשות לפני שמתפללים כמבואר בא"ח סי' פט, מ"ב סק"ו, והלא אפילו לעשות חסד עם חברו נותר לעשות לפני התפילה, כמו שפסק הגר"ז איוערבך ז"ל שמוזר לעזור לאשתו להכין אוכל לילדים לפני שמתפללים משום מצות חסד. (הובא בתפילה כהלכתה פרק ו' הערה ל"ט)
13. כ"כ ר' חיים ויטאל בשער הנצות פרשת כי תצא. וכתב שם שהאד"ת אמר "איך אתפלל להשי"ת ובא מצוה גדולה כזו ולא קיימתי".
14. כן כתב ביאור הלכה סי' רמב ד"ה לכבד, וכתב שם שאסור להוציא כסף עבור עונג שבת כשגיל יד זה יגיד מצב שבהעבר שמש יהיה פסוד מהחיוב לשלם בזמן. דין זה נובע מאד לפי מה שכתבתי לעיל בדין 5. ועיי' בהערה הבאה.
15. הבה"ל שם כותב שאפילו אם מצות עונג שבת הוא דאורייתא בכל זאת החובה לשלם לפועל בזמן עדיפה, משום שיש בה גם עשה של 'ביומו תתן שכרו' וגם לא תעשה של 'בל תלין'. ולפי זה מובן שהוא הדין בשאר מצות עשה. וכך דייק גם הפתח' חושן ט, הערה יד, וקשה לי, לפי מה שכתבתי לעיל בשם החפ"י חיים שהעטם של ביומו תתן שכרו חל כבר ביום ו', אם כן ודאי שהוא קודם למצות עונג שבת שחלה רק ביום השבת ומודע הביאור הלכה' נצרך לסטעם של עשה ולא תעשה. וכן מצאתי שהקשה הברור הלכה חק' ו' עמ' 562. ונשאר בקושיה.
16. כך פסק הבן איש חי בתשו' רב פעלים חלק ד, ח"מ סי' ז. וכתב שם הטעם, שאמנם מצות צדקה היא מדאורייתא אבל גם פריעת ב"ח הוא מצוה דאורייתא ובצדקה יש צד שאולי שהמבקש הוא רמאי ונמצא שלא קיים מצוה כלל. בנוסף יש מעלה לשלם לפועל כיון שיש אסור נוסף של 'בל תשהה'.

מכתבים למערכת

א) בעקבות פניות הקוראים בענין מאמרו של הרב בוטרמן בדבר מכבסה שהזיקה בגד, הגנו להבהיר כי פשוט שבעל המכבסה חייב לשלם הנזק מעיקר הדין והדין במאמר היה האם יש לפטורו לפנים משורת הדין. כמו כן העיר צורב החפץ בעילום שמו כי בפת"ש סי' רצא,ט הביא משו"ת גליא מסכת, שיש ללכת גם בשאר פועלים עניים לפנים משורת הדין עיי"ש וע"פ ש"ס סי' שמו, ב מה שכתב בשם השבות יעקב.
ב) בענין מאמרו של הרב הול, בסוף המאמר כתוב שאף לנתיבות המשפט שסובר שאחד שהגיה חפץ של חברו במקום שאינו משומר כלל ונאבד החפץ מחויב לשלם מדין מזיק, מכל מקום נראה שמי שהגיה שכר של כסף על שלחן באולם שמחות ועמד על ידו, כל זמן שהוא עומד על ידו השוב כמקום משומר. ואף אם נאמר שביחס לדיני שומרים נקרא פושע בכל זאת אינו נחשב עד כדי כך פושע שחייב מדין מזיק, שהרי לא הזיק בידים.
עוד העיר החכם הג"ל, מדברי נתיבות המשפט סי' שא,ב שכתב שהטעם ששומר שומר שומר, הוא לא הזיק מדין מזיק, שכל זמן שלא נשבע אנו הושדים שהוא עדיין ביד השומר השני (והשומר השני אינו נאמן לישבע כי המפקיד יכול לומר אני האמנתי לראשון שבבועה ולך איני מאמין). ואם כן חזו"ג שהראשון חייב כשעשה מעשה בגוף ההפץ וע"י זה נאבד וחשוב כמזיק. וראים מדבריו ד"ס אל דאש שם את החפץ אצל השומר השני שלכאורה הוא מקום משומר מ"מ אם אה"כ יתברר שנאבד חייב, עכ"ד.
יפה העיר, ומ"מ נראה שהנתיבות לא בא להדש שכל נזק שייגרם ע"י מעשה אדם בגוף החפץ, יתחייב מדין מזיק, שהרי זה לא יתכן דהוי גרמא בעלמא. ולכן נראה שיש להלק, דבשומר שומר שאם אנו הושדים את השומר השני שגנב את החפץ ולא האמירם לו שבבועה, א"כ התברר למפרע שהראשון שם את החפץ במקום לא משומר, משא"כ בנדון דידן שהמקום כשלעצמו חשוב כמקום משומר, ולא אמירים ככהאי גוונא הוכיח סופו על החלטה.
עוד העיר הר"ה ג' אברהם בן חיים שליט"א שיש לדון שאולי שטר של מאה דולר נחשב כ'שטר' ואין זו חובי שמירה. נראה שרוב הפוסקים סוברים שדין שטרי כסף שלנו ככסף. וע' באמרי יושר ח"ב סי' קפה דסוגיא דעלמא דהוה ככסף, ומ"מ יש אמירים דיכול לומר קים לה הפוסקים דדינם כשטרות, ע"ש. וע"פ בשו"ת חת"ס יו"ד סי' קלד שכתב שגאוני ומנו השביעו על טענות באנקנאטן, ודינם ככסף, ומשמע שם שהסכים לדבריהם. ובהע"ז ח"א סי' קכ"ו כתב ההתם סופר שאין נשבעין שבועה דאורייתא על באנקנאטן דאין גופן ממון. ויש מקום עיון בשטר של כסף של מדינה אחת האם נחשב ככסף גם במדינה אחרת ומ"מ בנדון דידן אין לזה נפק"מ כיון ששטר של דולר עובר לסוחר גם כאן בא"י.

כולל ח"מ אוהל יוסף פותח שערו לפניות הציבור לשאלות והתייעצויות בענייני ממונות, מתן סעד בניסוח חוזים, צוואות וכדו' ללא תמורה. הייעוץ ניתן ע"י הרבנים שליט"א.
קבלת קהל ומענה טלפוני גם באנגלית בימים א-ה 13.30-15.30 וב- 18.30-19.30. כמו כן ניתן להפנות שאלות בפקס או בדוא"ל. טל 02-5023637. פקס: 02-5023655. E-mail: beitedinn@gmail.com
לקביעת תורים לדין בבית ד' לענייני ממונות נתיבות חיים ניתן לפנות למזכירות ביה"ד.
פנים מאירות | ירושלים, פל 052-7642346

Amie 1481c v 4499185-20